

Doua metafore la Immanuel Kant

Calin Ciobotari

Ortega y Gasset spunea la un moment dat ca Dumnezeu a creat lumea cu ajutorul metaforei, pe care, asemenea unui chirurg distrat care își uita unul din instrumentele sale în trupul pacientului (Doamne fereste!) a uitat-o în propria-i creație. Dar Dumnezeu, cum ne sopteste bunul simț, teologii și susținătorii argumentului ontologic, este perfect, deci uitarea - semn al imperfectiunii - îi este străină. Poate că Marele Poet a lasat intenționat metafora în om, ca un veritabil atu în lungul drum al insului spre mântuire. Ca a uitat-o sau nu, are oricum mai puțină importanță aici. Cert este că metafora a fost lasată, printre alții, și robului Sau, Immanuel Kant. Majoritatea oamenilor de litere se indispun mai mult sau mai puțin la auzul numelui ilustru al filosofului din Königsberg, asociindu-l imediat cu *Critica rațiunii pure*, o carte greu de digerat, seacă și cu "priza" doar la filosofi. Lucrurile nu stau însă chiar așa. Desigur, Kant nu a scris pentru toată lumea, dar nici nu a scris de dragul de a scrie: pe alocuri, în rândurile sale, transpare o profundă sensibilitate (nu în sensul Esteticii transcendentale), o dimensiune spirituală nu prea cunoscută la el, o nevoie de contact cu slăbiciunea (în sens pozitiv) umană. Există la Kant oaze de lirism în care cititorul încrunțat de densitatea conceptelor, obosit de urmărirea raționamentelor, își odihnește tâmpla greu încercată ba pe o comparație interesantă, ba pe un epitet neașteptat, ba pe o *metaforă*.

Două metafore își propune să analizeze textul de față: metafora porumbelului, pe care o găsim în "Introducerea" la *Critica rațiunii pure* și metafora cerului înstelat din finalul *Criticii rațiunii practice*. Demersul interpretativ își propune aici a scoate în evidență caracterul lor profund religios, indubitabil creștin.

Interpretarea de tip biografic ne ajută să sesizăm că, deși mersul la biserică, ori lecturi strict religioase nu figura(u) în programul cotidian al lui Kant, cei nouă ani petrecuți la Collegium Fredericianum (1732-1740), și-au lasat puternic amprenta asupra educației și caracterului viitorului autor al *Religiei în limitele rațiunii*.

În acest colegiu, teologia era la mare cinste, mai ales ca aici profesia Franz Albert Schultz, nume important al acelor vremuri, protector, spun biografii, al lui Kant, preocupat în prima instanță de îmbinarea armonioasă între pietism și filosofia dogmatică. Aflat la o vârstă fragedă, formele a priori din conștiința lui Kant asimilează intens materialul oferit aici, dar și sfaturile pioasei sale mame, Anna Regina, interesată ca fiul ei să dobândească o conduită corespunzătoare. Toate aceste date însumate, Kant apare ca o personalitate pioasă, evitând extremele, un om stabil în credință și sistem.

a) Metafora porumbelului

Care este contextul în care gânditorul din Königsberg utilizează această primă metaforă? În capitolul III al Introducerii la *Critica rațiunii pure*, capitol intitulat "Filosofia are nevoie de o știință care să determine posibilitatea, principiile și întinderea tuturor cunostintelor a priori" întâlnim următoarea frază: "Porumbelul ușor, lovind în zbor aerul a cărui rezistență o simte, și-ar putea imagina că el ar reuși și mai bine în spațiul vid".¹ O frază, la prima vedere, aparent banală. Ne aflăm de fapt în toiul unei discuții despre metafizică, disciplina devenită o adevărată "arena de luptă", în care filosofii-wrestleri își dispută supremația. Înainte de orice referire la metafizică-practică, Kant va aborda problema metafizicii-dispoziție: "Metafizică este reală, deși nu ca știință, totuși ca dispoziție naturală (*metaphysica naturalis*). Căci rațiunea omenească înaintează irezistibil, fără a fi împinsă de

¹ I. Kant, *Critica rațiunii pure*, Ed. IRI, București 1998, p. 55

simpla vanitate de a sti multe, ci mânăta de propria nevoie, pâna la astfel de probleme care nu pot fi solutionate prin nici o folosire empirica a ratiunii si principii împrumutate de la experienta".² Rolul fundamental în aceasta discutie îl detine - se observa cu usurinta - *ratiunea*, eterna ratiune, mult-laudata si mult-blamata ratiune, ce ne izbeste în drumul ei de probleme agasante-angoasante, de nerezolvat: Dumnezeu, libertatea, nemurirea sufletului. Marele defect al ratiunii este neputinta ei de "a salaslui" în spatiul îngust dar sigur al experientei.

Fraza initial citata capata acum sens; ea ar putea fi tradusa astfel: ratiunea usoara (usurateca?) traversând liber experienta a carei concretete o re-simte, își imagineaza o mult mai mare libertate în inconcret. Se remarca asadar ca metafora porumbelului, supusa aici analizei, sta pentru conceptul filosofic de "ratiune", concept cu puternice semnificatii în orice domeniu al cognitiei umane. Întrebarea care se pune acum e urmatoarea: de ce a ales Kant întru ilustrarea metaforica a ratiunii pasarea-porumbel? De ce nu o alta pasare sau de ce nu pur si simplu pasarea? Caci oricine citeste textul citat si înlocuieste mental cuvântul "porumbel" cu cuvântul "pasare" nu poate sa nu înțeleaga ca metafora sta pentru ratiune. Întelesul nu are nimic de suferit; metaîntelesul are însa, si vom vedea de ce.

Se poate raspunde, ca, în definitiv, "barbatul patrunchizator", care a fost Kant, a scris *Critica ratiunii pure* în aproximativ sase luni, timp foarte scurt - sa recunoastem - pentru scopul întreprins. Astfel, grabit fiind, a ales întâmplator termenul de "porumbel", pur si simplu, acesta si nu altul venindu-i în clipa respectiva în minte.

Alti opozanti ai problematiei puse aici, de data aceasta ceva mai malitiosi, vor aduce în favoarea lor spusele biografilor³: Kant, aflat la masa de scris, obisnuia sa priveasca pe fereastra printre copacii din când în când scurtati de proprietari înțelegatori, catre turlele unei biserici situate în vecinatate. Nu e exclus, vor spune acesti opozanti malitiosi, ca tocmai în momentul în care filosoful lucra la capitolul III, un porumbel sa fi poposit stingher pe pervazul ferestrei, sau pe turla bisericii sau pe ramura unui arbore, în orice caz, în raza vizuala a lui Kant.

Lucrurile însa, nu trebuiesc privite chiar atât de simplu, pentru ca însusi Kant a fost departe de a fi un om simplu.

"Porumbelul" trimite la o vasta simbolistica, semnificând de cele mai multe ori puritatea, pacea, armonia, libertatea, iubirea. Toate aceste sensuri sunt însa inferioare aceluia din simbolistica religioasa, în care porumbelul sta pentru Duhul Sfânt. În sprijinul acestei afirmatii vin marturiile celor patru evanghelisti. În "Evangelhia dupa Matei" se spune: "iar botezându-Se Iisus, când iese din apa, îndata Cerurile s-au deschis si Duhul lui Dumnezeu S-a vazut pogorându-Se ca un *porumbel* si venind peste El" (3.16). Evanghelistul Marcu utilizeaza si el termenul "porumbel": "si îndata, iesind din apa a vazut cerurile deschise si Duhul, ca un *porumbel*, coborându-Se peste El" (1.10).

La fel, Luca: "si S-a coborât Duhul Sfânt peste El, în chip trupesc, ca un *porumbel*" (3.22). Si, în fine, Ioan: "si a marturisit Ioan zicând: am vazut Duhul coborându-Se din cer, ca un *porumbel* si a ramas peste el" (1.32).

²*Ibidem*, pp. 63-64.

³ Uwe Schultz, *Immanuel Kant*, Ed. Teora, Bucuresti, 1997.

Toti cei patru evanghelisti surprind în rândurile citate mai sus episodul botezului lui Iisus, episod în care Duhul lui Dumnezeu se pogoara din ceruri în chip de porumbel. Asadar aici, termenul "porumbel" nu mai sta pentru ratiunea umana ca la Kant, ci de data aceasta simbolizeaza ratiunea divina, caci ce altceva este Sfântul Duh daca nu ratiunea lui Dumnezeu? Trimiterea filosofului german, desi greu de crezut, e, cred eu, una voluntara, intentionata, constienta, premeditata. În caz contrar am avea o coincidenta mult prea mare. În ambele cazuri, capitolul III si Evangheliile, e vorba de ratiune, fie ca ea e în primul caz umana, iar în al doilea caz divina.

Mai mult, Kant încearca a scoate în evidenta inferioritatea omului în raport cu dumnezeirea. "Porumbelul uman" - ca sa-l numim asa - pluteste în sfere mult mai joase decât "porumbelul divin", dar tinde sa urce catre "con-fratele" sau transcendent. Tocmai aceasta urcare imposibila, în fond si în ochii teologilor si în cei ai filosofilor, o condamna filosoful german. "Porumbelul uman" trebuie sa se resem-neze si sa-si directioneze zborul doar prin orasul Konigsberg, orasul Iasi, si alte asemenea orase-experienta.

b) Metafora cerului înstelat

Cel ce se îndeletniceste cu lecturarea *Criticii ratiunii practice*, ajunge spre finalul ei la urmatorul pasaj, una din cele mai frumoase fraze pe care un om le-a scris vreodata: "Doua lucruri umplu sufletul cu mereu noua si crescândă admiratie si veneratie, cu cât mai des si mai staruitor gândirea se ocupa cu ele: cerul înstelat deasupra mea si legea morala în mine".⁴

Dupa cum se stie, *Critica ratiunii pure* ramasese deschisa, neputându-se pronunta asupra libertatii, nemuririi sufletului si exis-tentei lui Dumnezeu. Ratiunea practica reia cele trei Idei pe care le gândeste nu ca obiecte de cunoastere, ci doar postulate.

Daca liber-tatea e gândita ca fiind conditia de posibilitate a legii morale, a impera-tivului, nemurirea sufletului si existenta lui Dumnezeu sunt conditii de posibilitate ale Binelui Suprem - valoarea suprema a vietii morale: unitatea virtutii cu fericirea, iata punctul maximal al morali-tatii. Aceasta ar fi foarte pe scurt problematica ce constituie aceasta a doua Critica: *Critica ratiunii practice*.

Chestiunea care se pune în cazul de fata e urmatoarea: ce semnifica, pentru cine sta metafora "cerul înstelat"? Dat fiind faptul ca libertatea este conditia de posibilitate a legii morale, iar sintagma "lege morala" apare în textul citat mai sus, in imediatitatea "cerului înstelat", pare ca metafora supusa analizei echivaleaza cu libertatea. O infinitate de stele nu semnifica *numai* libertatea, numai oceanul de libertate ale carui valuri ne stropesc din când în când si pe noi, ci, bolta cereasca - înstelata sau nu - din Antichitate încoace este salasul divinitatii, patria lui Dumnezeu. În fine, chiar daca exista si stele cazatoare, nemiscarea cerului, fixitatea stelara implica si nemurirea sufletului.

Pe de alta parte, înstelarea presupune noaptea, iar noaptea, de cele mai multe ori, presupune negativul. Nu pentru ca noaptea "toate vacile sunt negre", cum spunea Hegel când se referea la Absolutul formulat de Schelling, ci pentru ca întunericul e asociat necunosterii, tradarii, raului: "Atunci Iisus le-a zis: Voi toti va veti sminti întru Mine în noaptea aceasta..." (Matei 26,31) sau "Si I-a zis Iisus: adevarat graiesc tie ca tu astazi, în noaptea aceasta, mai înainte de a cânta de doua ori cocosul, de trei ori te vei lepada de mine." (Marcu 14,30). Cerul înstelat de care vorbeste Kant nu este, în mod paradoxal, unul de noapte. Mai în gluma, mai în serios, programul zilnic al filosofului german (cu plimbarea de la ora 19 si culcatul obligatoriu la ora 22) nu prea îi permitea acestuia contemplarea cerului noaptea. Cerul înstelat la care se refera Kant nu e altceva decât un raspuns la adresa înterogatiilor lui Iov: "O, daca as sti unde sa-L gasesc!

⁴ I. Kant, *Critica ratiunii practice*, Ed. Stiintifica, Bucuresti, 1972, p. 252.

Daca as putea sa ajung la palatul Lui!"(Iov-23,3). Robul lui Dumnezeu, Immanuel Kant, a ajuns la palatul Lui, batând la usa Legii morale si usa deschizându-i-se.

Cum ar spune Kierkegaard, cerul înstelat nu e altceva decât "vesnicia care se naste si moare." În alta ordine de idei, Kant ar fi fost un partener ideal de discutie cu Kierkegaard.